

EGY KÉRDÉSES AMERIKAI REGÉNY

E. L. Doctorow: *Ragtime*, Európa Könyvkiadó, Budapest, 1979

A *Ragtime* híre jóval megelőzte magyar kiadását. A szerző hazájában, az Egyesült Államokban, sikerkönyv volt, sokáig a legkeresettebb könyvek jegyzékének élén állt. Távrolról úgy tűnt, hogy Doctorownak sikerült az, ami után minden nagy alkotó vágyik: a művészi érték és a népszerűség egybeolvasztása. A *Ragtime* jó üzletnek bizonyult, hiszen — épp az olvasók nagy érdeklődése miatt — rövidesen filmre vitték. Természetesen az idő is megtette a magáét. Dosztojevskij szerint az őszi tájban minden kis részlet jól látható. S így van ez az irodalmi művekkel is: bizonyos idő elmúltával többé-kevésbé végérvényes ítélet mondható róluk.

A *Ragtime* amerikai regény, és szerzője nem törekedett arra, mint mondjuk Márquez, hogy térben és időben kötött alkotása az „általános emberibe” csapjon át. Nem is használt olyan közléscsőzőket, amelyek egy ilyen szándék megvalósítását lehetővé tették volna. Némi kísérletező kedv tapasztalható nála, de az korántsem olyan „vad”, mint mondjuk — maradjunk továbbra is a dél-amerikai modern próza körében — Vargas Llosánál. Már az első oldalak olvasása után felfedezhető Doctorow szerkezeti elképzelése. Regénye, s ebben Ungvári Tamásnak feltétlenül igaza van, a századforduló ragtime-zenestílusát idézi. „Egyik kézzel” a történelmi hátteret igyekszik felvázolni és rövid, szaggatott mondataival a kor légkörét felidézni. Ez az aláfestés, a korkép, az alapja a „másik kézzel” játszott dallamnak, a hősök sorsa fordulatok ábrázolásának. Így aztán a regénynek két hős csoportja van: az akkor élt közismert személyek, illetve a fiktív hősök köre. Az előbbieket csoportjában Morgan, Houdini, Freud, Ford tartoznak, míg az utóbbiakat, amerikai átlagembereket egy mesélőkedvű kisfiú emlékein keresztül ismerjük meg. Nyomban le kell szögezni, a kisfiú alakján át történő képfelidezés, mint meg-elevenítő eljárás, sikertelen. A kisfiú sokszor olyan eseményekről számol be, amelyek helyszínén nem volt jelen. Máskor a tudatosság róla nem feltételezhető fokán beszél. A kisfiú beszéltetéséről a szerző igen könnyen lemondhatott volna, s ezzel az információk lettek volna hitelesebbek. A regény elején tapasztalható sokszálú cselekmény igen hamar összeáll, „minden a helyére kerül”: az egymástól kezdetben távol eső fonalak találkoznak, és az így kapott tarkaság igencsak megkapó. El kell ismerni, hogy Doctorow tudatosan alkalmazott tömörítés sikerrel járt.

Doctorow a múltat idézi, regénye mégsem tekinthető történelmi regénynek. Magában hordozza annak jegyeit, de el is tér tőle. A *Ragtime* nem illusztrálja a történelmet. De tartalmazza a pszeudoregények ele-

meit. Egyes szakaszaiban riportként hat, máskor valóságos krimi, itt-ott pornónak látszik. Gazdag és izgalmas cselekménysora a kalandregényt idézi. Egyszóval: különböző stílusok, műfajok keverednek újszerű tarkasággá, s mindez egyszerűen rendkívül vonzó, az olvasót könnyen magával ragadja. Doctorow csak a pszichológiai regényből nem „vett kölcsön”, műveiben inkább a cselekmény beszél, a belső monológ egészében elmarad.

E sokarcúság alapján jogosan tehető fel a kérdés: hogyan is készült ez a regény? Régebben a kritikus lényegesen könnyebb helyzetben volt, mert egyrészt létezett az ún. magas irodalom, másrészt a giccsirodalom, valamint a pszeudoregények egész sora (krimi, sci-fi, porno, történelmi, életrajzi, lélektani lektúr.). A pszeudoregényekre az a jellemző, hogy a magas irodalom vívmányait egyszerűen eltulajdonítják és kommercializálják. Ez oda vezet, hogy a műfaji eltérések között ma mind nehezebb különbséget tenni. Most gyakran lehetünk tanúi annak is, hogy a magas irodalom művelői veszik kölcsön és használják fel a pszeudoregények elemeit. Ezért helyénvaló a következő kérdés: vajon a *Ragtime* egy ügyesen megírt pszeudoregény vagy magas irodalom, mely a pszeudoregény elemeivel (is) él? Nehéz válaszolni erre a kérdésre. Hangsúlyozni kell, hogy válaszadás közben korántsem szabad csak arra szorítkoznunk, hogy mely elemek vannak túlsúlyban, hanem a tulajdonképpeni lényegre kell figyelni, arra, hogy milyen célt szolgál a különböző műfajok elemeinek tudatos és tagadhatatlanul rendkívül ügyes keverése. Más szóval: elősegítik-e ezek az elemek a mű jelentésének autentikus és utánózhatatlan módon történő megfogalmazását?

Ami a regény fiktív hőseivel történik, röviden elmondható. Egy közepesen szituált amerikai család bomlásának vagyunk tanúi. Az apa a konvencionális és az emberiség közötti ingajárásban semmisül meg, felesége az emberiség mellett foglal állást, feleségének öccse fegyverrel áll ki a színes bőrűek jogaiért, és igazi anarchista forradalmárként hal meg valahol Mexikóban. S bár a regény az I. világháború kitörésével ér véget, a mai amerikai társadalom néhány problémájának csíráját tartalmazza. Ilyen társadalmi rákfene a színes bőrűek sorsa. A regény egyetlen igazán drámai feszültséggel teli eseménysora épp egy néger magánháborúja. Egy jelentéktelennek tűnő sértés ölt itt mind tragikusabb méreteket, olyannyira, hogy végül mini-forradalomba torkoll. Ennek alapján könnyű felismerni a regényben a Black Panter mozgalom csíráit.

Doctorow írói módszerének talán legjellemzőbb vonása a teljes tárgyilagosság utáni vágy. Filmszerű jeleneteket pörget le előttünk, s így a *Ragtime* részleteiben kitűnően megírt tudósítás, jelentés egy korról, a társadalomról. El kell ismerni, hogy nagyszerűen idézi meg a kor szellemét is. Ettől függetlenül a könyv olvasása után hiányérzetünk marad. Hiányolható a szerző közvetlenebb viszonyulása a felidézett világhoz.

Tárgyilagossága ritkán enged fel, és ilyenkor szubjektivitása némi iróniába csap át vagy esetleg keserű nosztalgiába. Ennek az írói viszonyulásnak eredménye, hogy a *Ragtime*-nak aligha van szigorú értelemben vett írói üzenete, az olvasóban sem vált ki mélyebb és tartósabb érzelmeket, gondolatokat. Tagadhatatlan az olvasás pillanatnyi öröme, de az igazi kísérletet helyettesítő keverékregény zamatos és üdőtő ital marad, tartós utóíz nélkül.

Milyen választ adhatunk ezek után arra a kérdésre: mi a *Ragtime*? Magas irodalom, mely tudatosan használja fel a pseudoregény elemeit, avagy giccsregény, amely oly jól sikerült, hogy a magas irodalom látszatát kelti? Egyelőre csak annyi mondható el, hogy a *Ragtime* tudatosan, ügyesen megírt, olvasmányos regény, amely egy ideig számíthat az olvasók érdeklődésére.

VARGA István

S Z Í N H Á Z

TÖRTÉNIK VAGY JÁTSZÓDIK? NEM. TÖRTÉNIK ÉS JÁTSZÓDIK.

„Valami újnak kell bekövetkeznie. Egy új színháznak kell létrejönnie, amely különbözik a szklerotikus polgári színháztól. Valami újnak, vagy inkább valami nagyon réginek, olyan színháztörténeti korokhoz kell visszafordulni elsősegélyért, ahol még nem rontott meg mindent az irodalmármarkodás, ahol az irodalom erőteljes mesét, kemény és megfordíthatatlan helyzeteket és roppant jellemeket tudott adni a színháznak, nem pedig kapott mondatokkal és papírszavakkal látta el.”

(Molnár Gál Péter: Izgága színház)

A színház létezése óta a *játszódikik* és a *történik* igék között próbál egyensúlyozni.

Volt idő, amikor olyképpen kívánta kifejezni a valóságot, hogy önön színház volta egyetlen pillanatig sem legyen kétséges.

Ekkor inkább *játszódott*, mint történt.

Volt idő, amikor olyképpen kívánta kifejezni a valóságot, hogy előadás közben rá sem gondolhassunk: amit látunk, az csak színház, s nem maga a valóság.